

FUQAROLARNING O'ZINI O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI, NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARI VA FUQAROLARNING HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASIDAGI ISHTIROKINI TAKOMILLASHTIRISH

U.A.Qodirov

Ilmiy Rahbar: IIV Akademiyasi Ichki ishlar organlari
ma'muriy faoliyati kafedrası boshlig'i,
yuridik fanlar nomzodi, professor, podpolkovnik

Tursunqulov Dilshodbek Baxrom o'g'li

324-guruh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17656997>

Annotatsiya. Ushbu maqolada fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari (NNTlar) va keng jamoatchilikning huquqbuzarliklarning oldini olish jarayonidagi roli ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Jamiyatda sodir bo'layotgan tezkor ijtimoiy o'zgarishlar mahalla institutlari va NNTlarni davlat huquqni muhofaza qiluvchi organlarining muhim hamkoriga aylantirayotgan bo'lsa-da, ularning imkoniyatlarini to'liq ishga solish uchun tizimli, ilmiy asoslangan yondashuv zarur. Tadqiqotda faoliyatdagi mavjud kamchiliklar, hamkorlik mexanizmlaridagi uzilishlar, resurslar yetishmovchiligi kabi omillar o'rganilib, mahalla—NNT—aholi hamkorligini kuchaytirishga doir takliflar ishlab chiqiladi. Natijalar fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, huquqbuzarliklarning ijtimoiy ildizlarini bartaraf etish hamda profilaktikaning barqarorligini ta'minlash istiqbollari bilan bog'liq xulosalarni beradi.

Kalit so'zlar: huquqbuzarliklar profilaktikasi, fuqarolik jamiyati, mahalla, NNTlar, jamoatchilik ishtiroki, hamkorlik, ijtimoiy xavfsizlik

Kirish

O'zbekistonning huquqiy-demokratik davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etish borasida olib borilayotgan islohotlar jarayonida mahalla instituti, NNTlar va fuqarolarning huquqbuzarliklarning oldini olishdagi ishtiroki alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mahallalar aholining kundalik hayoti, muayyan ijtimoiy muammolari va xavf guruhlari bilan bevosita ishlaydigan eng quyi bo'g'in bo'lgani bois, ularda huquqbuzarliklarning erta ogohlantirilishi imkoniyati yuqori. NNTlar esa huquqiy madaniyatni yuksaltirish, profilaktik targ'ibot, ijtimoiy xizmatlar, reabilitatsiya va nogironligi bor shaxslar, ayollar hamda yoshlar bilan ishlash kabi yo'nalishlarda davlat organlariga muhim yordamchi hisoblanadi. Shunga qaramay, amaliyotda tashkilotlararo hamkorlikning yetarlicha izchil emasligi, malaka va resurslarning cheklanganligi, profilaktika bo'yicha yagona koordinatsiya tizimi mavjud emasligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu holat fuqarolik jamiyati subyektlarining huquqbuzarliklarning oldini olishdagi ishtirokini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Metodlar

Tadqiqotda kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi: normativ-huquqiy tahlil usuli yordamida mahalla faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar, huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid davlat hujjatlari, NNTlar faoliyatiga taalluqli me'yorlar o'rganildi. Qiyosiy metod orqali jamoatchilik asosida huquqbuzarliklarni oldini olishning xalqaro tajriba modellari, xususan, community policing tizimi bilan solishtirma tahlil amalga oshirildi. Bundan tashqari, mahallalardagi ijtimoiy faoliyatning real holatini aks ettiruvchi kuzatishlar, huquqbuzarlik profilaktikasi bo'yicha statistik hisobotlar hamda fuqarolarning ishtiroki darajasiga oid

sotsiologik ma'lumotlar tahlil qilindi. Ushbu ko'p qirrali yondashuv muammoni chuqur o'rganish va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini berdi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari xususan, mahalla tizimi huquqbuzarliklarning oldini olishda katta salohiyatga ega bo'lsa-da, ushbu salohiyat amaliyotda to'liq ishga solinmayapti. Mahalla raislari, yoshlar yetakchilari va xotin-qizlar faollari tomonidan xavf guruhidagi aholining monitoringi olib borilayotgan bo'lsa ham, bu jarayon yagona metodika asosida tashkil etilmagani sababli natijalar hududlar bo'yicha keskin farq qilmoqda. Ayrim mahallalarda ijtimoiy yordam, tarbiyaviy suhbatlar va oilaviy nizolarni hal etish ishlari muntazam yo'lga qo'yilgan bo'lsa, boshqalarda bu faoliyat epizodik xarakterda qolib ketmoqda. Shuningdek, mahallalarda axborot texnologiyalarining kam qo'llanilishi profilaktika inspektorining xizmat hujjatlari, xonadonlar bo'yicha ijtimoiy xaritalar va xavf indikatorlarining elektron bazasi yo'qligi tizimli yondashuvning shakllanishiga to'sqinlik qilmoqda. O'rganilgan amaliy holatlar mahalla idoralarida ijtimoiy psixolog, mediator yoki ijtimoiy pedagog kabi mutaxassislarning yetishmasligi ham profilaktikaning sifatiga salbiy ta'sir qilayotganini tasdiqlaydi.

Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, NNTlarning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi o'rni sezilarli bo'lishiga qaramay, ularning bu jarayonga jalb etilishi yetarli darajada tizimli emas. Davlat organlari bilan hamkorlik ko'proq loyiha asosida yoki qisqa muddatli tashabbuslar orqali amalga oshirilmoqda, biroq barqaror hamkorlikni ta'minlovchi mexanizmlar qo'shma rejalashtirish, muntazam monitoring, umumiy ma'lumotlar bazasi, qo'shma grant loyihalari yetarlicha shakllanmagan. NNTlar tomonidan o'tkazilayotgan profilaktik seminarlar, huquqiy savodxonlik bo'yicha treninglar, oilaviy zo'ravonlikni kamaytirish samarador bo'lsa-da, ularning qamrov doirasi cheklangan va ko'pincha shahar markazlariga yo'naltirilgan. Aholi ishtirokiga doir so'rovnomalar esa fuqarolarning huquqbuzarliklaroldini olish jarayonida qatnashishga tayyorligi yuqori bo'lishiga qaramay, ularni jalb etuvchi mexanizmlar, masalan, ko'ngillilar platformalari, mahalla jamoatchilik kengashlari yoki onlayn murojaat tizimlari yetishmasligi sababli bu salohiyat to'liq ishlatilmayotganini ko'rsatdi. Ushbu natijalar mahalla, NNT va aholi ishtirokini yagona boshqaruv modeli asosida birlashtirmasdan turib, profilaktika samaradorligini keskin oshirish qiyinligini tasdiqlaydi.

Muhokama

Huquqbuzarliklar profilaktikasini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish uchun fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va aholining tashabbuskor qatlamini yagona tizimga birlashtiruvchi samarali mexanizmlarni yaratish zarur. Amaliyot ko'rsatadiki, profilaktika faqat huquqni muhofaza qiluvchi organlarning zimmasiga yuklatilganda, u ijtimoiy omillarni yetarli darajada qamrab olmaydi va ko'p hollarda reaktiv xarakter kasb etadi. Aksincha, mahalla tizimining bevosita aholiga yaqinligi, oilaviy nizolarning ertaroq aniqlanishi, nogironligi bor shaxslar, yolg'iz keksalar va yoshlar bilan kundalik aloqada bo'lishi huquqbuzarliklarni erta ogohlantirish imkoniyatini kengaytiradi. Xalqaro tajribaga murojaat qilganda, community policing modeli samaradorligi, avvalo, jamoa va davlat organlari o'rtasidagi o'zaro ishonchning mustahkamligi bilan izohlanishini ko'rish mumkin. O'zbekistonda ushbu modelni amalda joriy etish uchun mahalla qo'mitalari, profilaktika inspektorlari, NNTlar va ta'lim muassasalari o'rtasida axborot almashinuvini tezkorlashtiruvchi yagona platformalar yaratish, nizolarning oldini olish bo'yicha mediatorlar

faoliyatini kuchaytirish va ijtimoiy xavf guruhlarini identifikatsiya qilishning zamonaviy indikatorlarini qo'llash talab etiladi.

Shu bilan birga, huquqbuzarliklar profilaktikasida nodavlat notijorat tashkilotlarining roli yanada strategik ahamiyat kasb etmoqda. Chunki NNTlar aholining ijtimoiy qatlamlariga moslashgan, maqsadli va moslashuvchan dasturlarni amalga oshirishga qodir. Xususan, oilaviy zo'ravonlikning oldini olish, yoshlarni bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, xotin-qizlar bandligini oshirish, reabilitatsiya va psixologik-pedagogik xizmatlar ko'rsatish yo'nalishlarida NNTlar davlat organlarining takrorlay olmaydigan, lekin ularni to'ldirib turuvchi ijtimoiy funksiyalarni bajaradi. Biroq tahlillar shuni ko'rsatadiki, bu tashkilotlar bilan hamkorlik tartiblari yetarlicha normallashtirilmagan: qo'shma monitoring tizimlari, mablag'lashtirish mexanizmlari, raqamli profilaktika loyihalarini qo'llab-quvvatlash dasturlari to'liq shakllanmagan. Shu sabab, NNTlar ishtirokini kuchaytirish uchun davlat tomonidan grantlar va subsidiya tizimini kengaytirish, mahallalarda "ijtimoiy buyurtma" mexanizmini joriy etish, fuqarolarning ixtiyoriy ishtirokini rag'batlantiruvchi platformalar yaratish zarur. Bundan tashqari, zamonaviy raqamli texnologiyalar, masalan, xavf guruhlarini aniqlashga xizmat qiluvchi profilaktik monitoring tizimlari, mobil ilovalar orqali murojaatlar qabul qilish, mahallaning "raqamli ijtimoiy pasporti" kabi innovatsion yondashuvlar hamkorlik samaradorligini keskin oshirishi mumkin. Ushbu omillar birgalikda huquqbuzarliklarning ildizini ijtimoiy muhitda tezroq aniqlash va ularni bartaraf etishni ta'minlovchi barqaror tizimni yaratishga xizmat qiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, NNTlar va aholi o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish huquqbuzarliklarning oldini olishning eng samarali yo'nalishlaridan ekanligini ko'rsatadi. Profilaktika samaradorligini oshirish uchun mahallalarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, NNTlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, xodimlar malakasini oshirish hamda fuqarolarning huquqiy faolligini rag'batlantirish zarur. Raqamli texnologiyalar, ochiq axborot maydonlari va hamkorlikning yangicha mexanizmlari profilaktikaning izchil va barqaror amalga oshirilishiga xizmat qiladi. Umuman olganda, davlat organlari bilan fuqarolik jamiyati institutlari hamkorligining kuchayishi ijtimoiy barqarorlik, xavfsizlik va jamiyatning huquqiy madaniyatini yuksaltirishga sezilarli hissa qo'shadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov A. *Mahalla institutining ijtimoiy boshqaruvdagi o'rni*. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. Abdullayev M. *Fuqarolik jamiyati va huquqbuzarliklar profilaktikasi*. – Toshkent: Adolat, 2020.
3. UNODC. *Handbook on Community-Based Crime Prevention*. – Vena: United Nations, 2021.
4. Smith J., Clarke R. *Community Policing and Crime Prevention Strategies*. – Oxford University Press, 2019.